

**ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ *ДИТИНСТВО*
В ПРОЗІ ЕРІКА–ЕММАНУЕЛЯ ШМІТТА:
ДОСВІД ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ**

*Логвиненко Марина Іванівна,
асп.*

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуті основні напрямки розгортання текстового концепту *ДИТИНСТВО* в прозових творах французького сучасного письменника Еріка–Еммануеля Шмітта. Проведене дослідження зумовлене сьогоденною тенденцією вивчення художніх текстів шляхом залучення принципів, методів і прийомів когнітивної лінгвістики й лінгвопоетики. Окрім цього, проза Еріка–Еммануеля Шмітта займає почесне місце у французькій літературі кінця XX – початку XXI сторіччя, в якій головна увага сконцентрована на постаті людини і становленні її ідентичності.

Ключові слова: текстовий концепт, текстовий концепт-константа, текстовий антиконцепт.

Загальна тенденція вивчення глибинних процесів людської свідомості зумовлює аналіз мовних явищ, що в ній відбуваються. Останнім часом поняття концепту стає чи не найуживанішим терміном у різногалузевих наукових дослідженнях, які мають на меті опанувати природу людської свідомості, механізми її функціонування й значення у формуванні особистості в цілому. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена посиленою увагою вчених до когнітивного аспекту дослідження семантики художнього тексту, котрий являє собою концептуальну систему автора [Савчук 2009, 69], "відображену у формах мови й забарвлену авторською свідомістю узагальнену картину світу, на формування якої вплинуло багато чинників, як суспільно-соціальних, так й індивідуально-психологічних" [Стародубцева 2002, 4–5], і засіб об'єктивації картини світу взагалі. **Мета** запропонованої статті полягає у визначенні особливостей розгортання текстового концепту *ДИТИНСТВО* (тут і далі – ТК *ДИТИНСТВО*) як однієї зі складових розвитку авторського художнього сценарію в прозі Е.–Е. Шмітта – майстра "людського налаштування" у французькій літературі кінця XX – початку XXI сторіччя [Meuer 2004, 7–9]. **Предметом** статті постає лінгвокогнітивна динаміка розгортання ТК *ДИТИНСТВО*, а її **об'єкт** становлять напрямки розвитку цього концепту в шміттівській прозі. **Наукова новизна** цієї розвідки полягає в тому, що вперше досліджено концепт *ДИТИНСТВО* в межах французької художньої прози третього тисячоліття крізь призму когнітивної лінгвістики й лінгвопоетики.

Вивчення ТК *ДИТИНСТВО* є першим кроком у дослідженні концептосфери творів Е.–Е. Шмітта. Припустимо, що тексти з "Циклу Непомітного" представляють початок насиченого сценарію постгуманістичної прози автора, де головний акцент зосереджується на формуванні, становленні, розвитку особистості і ролі дитинства в житті дорослої людини. Перехід від дитинства до дорослості знаменується появою багатьох питань щодо цінностей життя, роздумів над своїм місцем серед інших людей. Тому для Е.–Е. Шмітта період дитинства закладає фундамент для подальшого морального й інтелектуального розвитку особистості [Lisová 2009, 16–18].

Абстрактність і змістовна репрезентативність, закладені в ТК *ДИТИНСТВО*, можуть бути визначені шляхом концептуального аналізу і представлені у вигляді розгорнутої схеми концептів, що структурують ТК *ДИТИНСТВО* і є притаманними шміттівській прозі.

Оповідання, що входять до "Циклу Непомітного", схожі за своїм сюжетом, персонажами і змістом. Історія Оскара ("Oscar et la dame rose"), Жозефа ("L'enfant de Noé"), Момо ("Monsieur Ibrahim et les Fleurs du Coran") і Джуна ("Le sumo qui ne pouvait pas grossir") – це історія життя підлітків, які опиняються в складних життєвих ситуаціях: невиліковна хвороба, німецько-фашистське переслідування, батьківське зрадянство, боротьба за виживання. Намагання зрозуміти закони існування певного стану речей у світі, осягнути поведінку дорослих по відношенню до дітей і себе самих, вийти з розпачу й безнадії, віднайшовши внутрішню силу і бажання жити, битися за власне виживання визначають дитинство, яке отримують діти-персонажі постгуманістичної прози Е.–Е. Шмітта. Песимістично налаштований лад зазначених оповідань пояснюється надмірною присутністю розчарування дитини в собі і своєму житті: *J'ai compris que je suis devenu un mauvais malade, un malade qui empêche de croire que la médecine, c'est formidable* (Schmitt, ODR, 11) ≈ *Décidément, je n'étais qu'une sale loque, un pou, moins qu'une bouse de vache* (Schmitt, EN, 87) ≈ *Exaspérant ! De face, j'avais l'air d'une peau de hareng séchée sur du bois d'allumette* (Schmitt, SQPG, 7) ≈ *Qu'avais-je de si terrible ?* (Schmitt, MIFC, 44). Подібне бачення себе підсилює відчуття власної неповноцінності дитини. Однак заявлені на початку оповідань портрети головних персонажів змінюють негативні кольори з розвитком сюжету. Особливістю своєрідного знайомства Оскара, Жозефа, Момо і Джуна з реальним світом є присутність дорослого (Рожева пані, Пан Понтій, Пан Ібрагім і Шомінтсу), який ініціює прихід кожного з дітей у доросле життя. Значення цих менторів розкривається в характерних ознаках, що ними наділяють діти своїх наставників: *Car monsieur Ibrahim, de l'avis général, passait pour un sage. Sans doute parce qu'il était depuis au moins quarante ans l'Arabe d'une rue juive. Sans doute parce qu'il souriait beaucoup et parlait peu. Sans doute parce qu'il semblait échapper à l'agitation ordinaire des mortels, surtout des mortels parisiens, ne bougeant jamais, telle une branche greffée sur son tabouret, ne rangeant jamais son étal devant qui que ce soit, et disparaissant on ne sait où entre minuit et huit heures du matin* (Schmitt, MIFC, 13). У наведеному фрагменті Пан Ібрагім ототожнюється з мудрецем. Спроба пояснити цю якість набирає невпевненості, що виражена ввідним словом "мабуть, напевно" (*sans doute*), повторення якого свідчить про неоднозначність особистості Пана Ібрагіма: *il semblait* ⇒ *sembler* v. intrans. – "avoir telle ou telle apparence aux yeux de qn" > syn. *disparaître* v. intrans. – "cesser de paraître aux regards, d'être visible", *ne bougeant jamais* ⇒ *bouger* v. intrans. – "faire des gestes", *ne rangeant jamais* ⇒ *ranger* v. trans. – "classer, répartir" [Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides 2009]. Загадковість пана Ібрагіма пояснює зацікавленість його постаттю з боку Момо, котрий, як і будь-який підліток у процесі становлення, потребує прикладу для наслідування, певного авторитету.

Інший приклад – образ Пані в рожевому, яка постає як сильна, вольова і рішуча жінка, що допомагає Оскару прийняти і впоратися зі страшною хворобою, летальний наслідок якої відомий і неминучий: *Il n'y a que Mamie-Rose qui n'a pas changé [...] Et puis, elle est trop Mamie-Rose, je te la présente pas, Dieu, c'est une bonne copine à toi [...]* (Schmitt, ODR, 12). Антропонім *mamie* n. f. – "nom affectueux donné par les petits-enfants à leur grand-mère" [Dictionnaire Le Petit Larousse en ligne 2008] визначає Пані в рожевому як бабусю Оскара і зближує чужих по крові людей, що стають рідними в спільній боротьбі за життя. Подібний образ визначає пана Понтія (*le père Pons*) і Шомінтсу (*maître*), які, в момент туги і безвиході, спонукають до нових знань, даючи дітям надію й віру в себе, Бога, життя: *Désormais, j'adore grimper sur le ring [...]. C'est la scène de la vie. C'est la vie. J'ai envie de vivre!* (Schmitt, SQPG, 94) ⇒ *ring* n. m. – "estrade carrée bordée sur laquelle se livrent les combats de boxe, lutte", *scène* n. f. – "partie d'un édifice destiné à présenter certains spectacles", *vie* n. f. – "fait de vivre, ensemble des phénomènes et des fonctions essentielles se manifestant de la naissance à la mort et caractérisant les êtres vivants" [там само]. Ринг – це сцена, на якій розгортається життя, тобто ЖИТТЯ = РИНГ → СЦЕНА, що дає бажання жити, а отже – дорослішати. Наведені уривки спонукають до виокремлення текстового концепту-константи МЕНТОР (тут і далі – ТКК МЕНТОР), що постає концептуалізованим наскрізним образом у межах творів "Циклу Непомітного".

Якщо вживані лексеми *sage, copine, mamie, père, maître* і їхні похідні вибудовують лексико-семантичне поле ТКК МЕНТОР (ДРУГ / РЯТІВНИК + ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ), то текстовий антиконцепт БАТЬКИ (тут і далі – ТА БАТЬКИ) являє собою повну протилежність останньому. У цьому циклі творів Е.–Е. Шмітта ТА БАТЬКИ структурується навколо таких понять, як боязкість, зрадництво, відмова від своєї дитини, втеча, слабкість інше. Так, Оскар називає своїх батьків *lâches* ("qui manque de vigueur, d'énergie physique ou morale"), *cons* ("personne idiote, bête"), *deux vrais tarés* ("personne porteuse d'une tare physique ou psychique"), *crétins* ("personne atteinte de crétinisme, stupide"), *nuls* ("dépourvu de qualités, en particulier intellectuelles") [Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides 2009], промовляючи у відчаї *Je les déteste* (Schmitt, ODR, 30). Ненависть до батьків пояснюється їхньою неспроможністю прийняти хворобу і приреченість свого сина, але для хлопчика подібна "доросла" слабкість є проявом найвищої міри боягузливості.

Пан Ібрагім стає названим батьком для Момо після втечі рідного, образ котрого ще більше підсилює озлобленість дитини на оточуючий світ: *Un père qui me pourrait la vie, qui m'abandonne et qui se suicide, c'est un sacré capital de confiance pour la vie* (Schmitt, MIFC, 55). Французька вчена М.–Л. Клеман зауважує, що символічна смерть батька (*qui se suicide* ← *qui m'abandonne*) все частіше використовується в сучасній літературі в якості репрезентації кінця світу реального і омріяного [Clément 2008, 182], що підсилює вислів *c'est un sacré capital de confiance pour la vie* ("нічогісінький спадок довіри до життя") як вираження розлюченості Момо на життя взагалі.

Схоже ставлення до батьків проявляє Жозеф, який не в змозі змиритися з вимушеною втечею матері і батька від гітлерівських офіцерів і статусом єврея-жертви

мимоволі: *Moi, je leur en voulais ! Je leur en voulais d'être juifs, de m'avoir fait juif, de nous avoir exposés au danger. Deux inconscients. Mon père ? Un incapable. Ma mère ? Une victime [...] Il m'avait forcé à devenir son fils sans se révéler capable de m'assurer un sort décent* (Schmitt, EN, 125). Передане через прикметники *juif* ("celui qui vit dans le royaume biblique de Juda ou qui en est originaire"), *inconscient* ("qui juge ou agit à la légère, sans réflexion, sans mesurer la portée de ses paroles ou de ses actes"), *incapable* ("qui est sans qualités, sans talent, sans habileté") [Dictionnaire Le Petit Larousse en ligne 2008] вороже ставлення до батька, його неспроможність надати своїй дитині гідне життя (*sort décent*), докір за родинний зв'язок "батько – син" і жалість до матері утворюють емоційний резонанс цитованого уривку, що промовляється у фразі *Pourquoi n'étais-je pas le fils du père Pons?* (ibid.) як ствердження концептуальної заміни соціальних ролей типу, де особистість наставника уособлює уявлення дитини про батьків.

Протилежні за своїми композиційними сегментами ТКК МЕНТОР і ТА БАТЬКИ в структурі ТК *ДИТИНСТВО* демонструє загальне місце дорослого у формуванні дитячої особистості як первинної складової її майбутньої зрілої самості, ідентичності.

Процес становлення особистості відбувається паралельно з пізнанням дійсності і середовища, в якому живе людина. Швейцарський психолог Ж. Піаже стверджує, що людина ще з дитинства вбирає, немов губка, той потік інформації, що вирує у "світі дорослих" і впливає на утворення в дитячій свідомості окремих ідеалів, духовних і моральних цінностей, планів і схем дій [Piaget 1991, 193–197, 313–318].

У своїх інтерв'ю Е.–Е. Шмітт наголошує на втраті ціннісних орієнтирів ("*perte de repères*"), зумовленій відмовою людства від будь-яких проявів порозуміння з Іншим. Цілковитий нігілізм, укорінені фобії (ксенофобія, маніюфобія тощо), алкоголь і наркотики характеризують морально-ціннісний "набір" пересічного мешканця економічно розвиненої країни або мегаполісу [Lahaie]. **Порятунок людини письменник убачає в наверненні до власного історичного і культурного коріння, коріння своєї країни і родини, а також – до Бога**, віра в якого підсилює трансцендентність людської душі. Перепрочитання священних книг, переосмислення закладених у них духовних принципів і, як наслідок, власна інтроспекція крізь призму осягнутого розглядаються Е.–Е. Шміттом як імовірний вихід із всеохоплюючої кризи суспільства.

Зазначимо, що представники французької і вітчизняної філософської школи одностайні в поглядах на цю проблему. Е. М. Кучменко визнає сьогоднішнє нашестя "різношерстої" масової культури як натяк на "високу культуру", який не формує, а підмінює істинні цінності [Кучменко 2002, 54], тоді коли Ж.–Ф. Дорт'є визначає це саме поняття як "креативну руйнацію" ("*destruction créatrice*" [Dortier 2007, 55]). Схожа антитеза характеризує масову культуру як деструктивну силу і водночас як генератор поширення культур національних і соціальних меншин. Виходить, що ідентичність кожного з представників сучасного суспільства відбувається за рахунок накопичення і інтеріоризації певних цінностей, які закладаються й нашаровуються в свідомості людини по мірі її підсвідомої приналежності до тієї чи іншої культурної спадщини або архетипного знання.

Найімовірнішим способом дослідження впливу культури на формування особистості є звернення до "наскрізних" текстів як своєрідного формату епохи, до якої вони належать. Через це культурний аспект постгуманістичної прози Е.–Е. Шмітта полягає в розгорнутому діалозі різних за своїм покликанням і розповсюдженням культур – філософського підґрунтя становлення людини.

Тексти "Циклу Непомітного" рясніють численними референціями до філософсько-культурного спадку країн і народів Близького і Далекого Сходу та Західної Європи та підтверджують крос-культурний характер світової літератури в цілому. Для того, щоб пізнати світ як сукупність цінностей, необхідно узагальнити його "закритість", тобто окреслити ціннісну зону [Греймас 2007, 50]. Розвінчування ідей, закладених у Біблії, Талмуді і Корані, спрямоване на культивування дитячої особистості шляхом переосмислення останньою отриманих знань. Тому, структуруючи ТК *ДИТИНСТВО* в концептуальній ієрархії ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ, не можна полишити осторонь моделювання ТК ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ, що являє собою окремих культурний "квант" інформації в художній концептосфері постгуманістичної прози Е.–Е. Шмітта. Для "шміттівських підлітків" пізнання світу відбувається за участі посередника, який передає універсальні буттєві знання через тлумачення основних постулатів західноєвропейської та східної, зокрема іудейської, арабської та азіатської філософії. Прагнучи досягнути значення, на перший погляд, зрозумілих і в той самий час складних слів, Оскар питає у Пані в Рожевому: *Mamie-Rose, j'ai l'impression que, dans le Dictionnaire médical, il n'y a que des trucs particuliers, des problèmes qui peuvent arriver à tel ou tel bonhomme. Mais il n'y a pas les choses qui nous concernent tous : la Vie, la Mort, la Foi, Dieu* (Schmitt, ODR, 90) ⇒ *vie* n. f. > syn. *existence* n. f. > anton. *mort* n. f. – "cessation de la vie", *foi* n. f. – "confiance assurée en qn ou en qch", *Dieu* n. m. – "la divinité, l'entité religieuse" [Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides]. Наведені лексеми окреслюють розгортання текстових концептів ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ВІРА, які, у свою чергу, становлять концептуальне підґрунтя ТК ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ.

Суфіські погляди Пана Ібрагіма змушують Момо повірити в смерть як продовження земного життя: *L'homme a d'abord été minéral, puis végétal, puis animal [...], puis il est devenu homme doué de connaissance, de raison, de foi. Tu imagines le chemin que tu as parcouru de la poussière jusqu'à aujourd'hui ? Et plus tard, lorsque tu auras dépassé ta condition d'homme, tu deviendras un ange. Tu en auras fini avec la terre* (Schmitt, MIFC, 79). У містико-аскетичному за своєю природою відгалуженні ісламу – суфізмі – головна увага приділяється еволюції людини, апогеєм котрої стає здатність людини до знання (*connaissance* n. f. – "action, acte ou fait de connaître qch"), розуму (*raison* n. f. – "faculté qu'a l'esprit humain d'organiser ses relations avec le réel; son activité considérée en général tant dans le domaine pratique que dans le domaine conceptuel") [Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides] і віри (*foi*). Життя – це шлях (*chemin* n. m. – "voie reliant un point de l'espace à un autre" [там само]), котрий не закінчується фізичною смертю (*tu auras dépassé ta condition d'homme, tu en auras fini avec la terre*). Людина переходить до іншої, найвищої форми буття, стаючи ангелом (*tu deviendras un ange*). Моделювання ТК ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ надає нам можливість дослідити ТК САМОПІЗНАННЯ, що розгортається паралельно і являє собою "вторинну переробку" ін-

формації, закладеної в ТК ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ. Отримані знання, як наслідок, транслюються на пізнання дитиною свого ества. Розуміння власного Я відбувається через усвідомлення свого походження. На перший план виходить етнічна приналежність дитини до культурної спільноти – єврейської, японської, арабської і французької.

Жозеф, намагаючись зрозуміти, чому, на думку оточуючих, євреї гірші за інших, у чому їхня провина і як зробити так, щоб припинити жакливі акти знищення єврейського народу, цікавиться у пана Понтія: *Joseph : Qu'est-ce que ça veut dire, être juif ? – Le père Pons : Avoir été élu. Descendre du peuple choisi par Dieu il y a des milliers d'années. – Joseph : Il nous a choisis pourquoi ? Parce que nous étions mieux que les autres ? Ou moins bien ? – Le père Pons : Ni l'un ni l'autre. Vous n'avez aucun mérite ni défaut particulier. C'est tombé sur vous, c'est tout [...]. Une mission. Un devoir. Témoigner devant les hommes qu'il n'y a qu'un seul Dieu et, à travers ce Dieu, forcer les hommes à respecter les hommes* (Schmitt, EN, 75). Бути євреєм означає бути обраним з-поміж інших народів, але цей вибір ніяк не можна пояснити з позиції негативного чи позитивного ставлення Бога до людей; цей факт треба прийняти як даність, неминучість: ЄВРЕЇ → ОБРАНИ → СВИДКИ ВІД БОГА → МІСІОНЕРИ. Головне покликання останніх полягає в засвідченні єдиного Всевишнього перед людьми, щоб змусити їх поважати один одного (*forcer les hommes à respecter les hommes*). Крім того, великого значення набуває культурно-історичний біном "євреї – християнин". Розповідаючи Жозефу історію єврейського народу, Пан Понтій наголошує на спорідненості євреїв і християн (див. Дод. А.2.2), підсумовуючи: *Oui. Etre un juif, c'est un chrétien d'avant Jésus* (Schmitt, EN, 127). Можна стверджувати, що самопізнання Жозефа відбувається через усвідомлення свого коріння: немає ні народу більш або менш гідного, ні нижчої або вищої релігії – є л ю д и н а [розбивка наша. – М. Л.], яка має знати своє походження і не соромитися чи зневажати себе [Lisová 2009, 34–44].

Саме визнання себе перш за все людиною приводить японського підлітка Джуна до перемоги над особистими страхами і вірою у власні сили. Фраза *Je vois un gros en toi* (14 разів) стверджує моральну міцність дитячої особистості Джуна, котрий, ставши адептом буддизму і сумо, позиціонує себе як частину великого східного культурно-історичного надбання: *Le gros en moi, ça y est, je le vois : le gros, ce n'est pas le vainqueur des autres, mais le vainqueur de moi ; le gros, c'est le meilleur de moi qui marche devant moi, qui me guide, m'inspire. Ça y est, je vois le gros en moi* (Schmitt, SQPG, 95). Найкраща перемога – перемога над комплексами, а не над супротивниками, найкращий переможець – той "внутрішній велетень" (*gros n. m. – "la partie la plus considérable, ce qu'il y a de plus important, l'essentiel"* [Dictionnaire Le Petit Larousse en ligne 2008]), який приймає своє Я і вірить у себе.

Метафоричним постає ототожнення Оскара з пустельною квіткою, що живе і помирає в один день, проходячи за добу всі етапи розвитку так само, як і Оскар пізнає себе кожен день, вигадуючи історію власного дорослішання: *C'est une plante du Sahara qui vit toute sa vie en un seul jour. Sitôt que la graine reçoit de l'eau, elle bourgeonne, elle devient tige, elle prend des feuilles, elle fait une fleur, elle fabrique des graines, elle se fane, elle se raplatit et, hop, le soir c'est fini [...]. J'ai pu suivre toute son*

existence. J'étais ému (Schmitt, ODR, 89), де концентрація лексичних одиниць на позначення цвітіння (*pousser, bourgeonner, devenir tige, prendre des feuilles, faire une fleur, fabriquer des graines, se faner, se raplatir, finir*) характеризує розвиток життя самого Оскара (*plante n. f., graine n. f.*) і виводить нас на складник БУТТЯ в конструкції ТК (САМО)ПІЗНАННЯ і ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ.

З огляду на отримані результати в дослідженні ТК ДИТИНСТВО і його концептотвірних складників, перша "серія" ТКС ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ набуває такої форми:

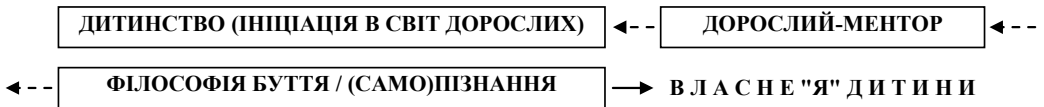

Схема розгортання текстового концепту ДИТИНСТВО в постгуманістичній прозі Е.-Е. Шмітта

Отже, підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що дитинство є шляхом, націленим на пізнання життя, світу дорослих, яке безпосередньо веде до пізнання власної ідентичності і становлення дорослого "Я". **Перспективним** для подальшого дослідження виявляється деталізований аналіз концептуальної структури усього шміттівського творчого доробку, а також роль текстового концепту *ДИТИНСТВО* й інших різнорівневих концептів у текстах представників постгуманістичної художньої течії у французькій літературі ХХІ сторіччя.

В статье рассмотрены основные направления развития текстового концепта ДЕТСТВО в прозовых произведениях современного французского писателя Эрика-Эммануэля Шмитта. Проведенное исследование инспирировано тенденцией в изучении художественных текстов, сформировавшейся на основе привлечения методов и приемов когнитивной лингвистики и лингвопоэтики. Кроме того, проза Эрика-Эммануэля Шмитта занимает весомое место в французской литературе конца ХХ – начала ХХІ ст., где основное внимание сосредоточено на человеке и становлении его идентичности.

Ключевые слова: текстовый концепт, текстовый концепт-константа, текстовый антиконцепт.

The article dwells upon the main courses of the textual concept's CHILDHOOD development in the prose of the contemporary French writer Eric–Emmanuel Schmitt. This research is stipulated by the actual tendency in the studies of literary texts by means of methods of cognitive linguistics and linguistic poetry. Eric–Emmanuel Schmitt's prose occupies a considerable place in the French literature of the end of the ХХth – the beginning of the ХХІth centuries when the main attention was concentrated on the Man's entity and identity.

Key words: textual concept, textual concept-constant, textual anti-concept.

Література:

1. *Греймас А. Ж.* Семиотика страстей: от состояния вещей к состоянию души / Альгидрас Жюльен Греймас. – М. : ЛКИ, 2007. – 336 с.
2. *Кучменко Е. М.* Сучасний історичний підхід до проблеми пошуку самоідентичності людини (історіографічний огляд) / Елеонора Миколаївна Кучменко // Наукові записки НаУКМА. – 2002. – Т. 20. Історичні науки. – Ч. 2. – С. 54–59.
3. *Савчук Р. І.* Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Руслана Іванівна Савчук. – К., 2009. – 295 с.

4. Стародубцева О. А. Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики персонажа (на матеріалі французького роману ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Олена Анастолівна Стародубцева. – К., 2002. – 20 с.
5. Clément M.–L. Relations familiales dans les littératures française et francophone des XXème et XXIème siècles. La figure du père / Marie–Laure Clément. – Paris : L'Harmattan, 2008. – P. 173–184.
6. Dortier J.–F. Vers une uniformisation culturelle / Jean–François Dortier // Sciences humaines: dix questions sur la mondialisation. – 2007. – № 180. – P. 52–55.
7. Lahaie C. Eric–Emmanuel Schmitt : dialogue avec les personnages mythiques de l'Occident / Christine Lahaie [Electronic source]. – Access mode : http://contacttv.net/i_regard_contenu.php?id_rubrique.
8. Lisová M. L'enfant au coeur du Cycle de l'Invisible / Martina Lisová. – Brno : Masarykova univerzita, 2009. – 135 p.
9. Meyer M. Eric–Emmanuel Schmitt ou les identités bouleversées / Michel Meyer. – Paris : Albin Michel, 2004. – 160 p.
10. Piaget J. La construction du reel de l'enfant / Jean Piaget. – Paris : Ed. Delachaux & Niestlé, 1991. – 340 p.

Довідникова література:

11. Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides. – Québec, Druide informatique, 2009 [Електронний ресурс]. – Електрон. опт. диск (CD-ROM).
12. Dictionnaire Le Petit Larousse en ligne 2008 [Electronic source]. – Access mode : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. EN: Schmitt E.–E. L'Enfant De Noé / Eric–Emmanuel Schmitt. – Paris : Albin Michel, 2004. – 150 p.
2. MIFC: Schmitt E.–E. Monsieur Ibrahim Et Les Fleurs Du Coran / Eric–Emmanuel Schmitt. – Paris : Albin Michel, 2001. – 85 p.
3. MLRP: Schmitt E.–E. Milarepa / Eric–Emmanuel Schmitt. – Paris : Albin Michel, 1997. – 150 p.
4. ODR: Schmitt E.–E. Oscar Et La Dame Rose / Eric–Emmanuel Schmitt. – Paris : Albin Michel, 2002. – 100 p.